

دکتر امیکو اوکادا

(استاد دانشکده مطالعات خارجی توکیو)

بیتی از ویس و رامین در سندی ژاپونی

دربارهٔ سند موسوم به «نامبان موجی» Namban-moji (نوشته‌ای از سرزمینهای جنوب) محفوظ در مجموعهٔ اسناد «اینن یامادا» Einen Yamada در شهر کیوتوی ژاپن محققان ایرانی و ژاپنی تاکنون مقاله‌هایی نوشته و انتشار داده‌اند.^۱ خلاصهٔ آنچه گفته‌اند و نوشته‌اند اینکه این سند مشتمل بر دو بیت و یک رباعی فارسی است که در سال ۱۲۱۷ میلادی یعنی بیش از هفتاد سال پیش با قلم و مرکب چینی به خط نسخ بر کاغذ ژاپنی عصر «کاماگورا» Kamakura عیناً چنین نویسافده شده است.

۱- نگاه کنید به مقالهٔ ژاپنی از تورو هاندا Tóru Haneda : «یک سند فارسی محفوظ در ژاپن» (۱۹۱۰ میلادی). مجموعهٔ مقالات هاندا جلد ۲، ۱۹۵۸ میلادی، کیوتو ص ۲۰۶-۲۱۴ (به ژاپنی).

- شینجی مائجیما Shinji Maejima : «ایرانیان در بندر زیتون و پوشوگنگ Pu Shougeng» (۱۹۸۴-۱۹۵۳ میلادی).

(۱۹۵۲ میلادی) مجله تاریخی جلد ۲۵ شماره ۳.

- امیکو ناکامورا (اوکادا) Emiko Nakamura (Okada) : «مقایسهٔ حماسه سرائی ایران و ژاپن» رسالهٔ دکتری دانشگاه تهران، تهران ۱۳۴۶. نیز از همو: «نخستین پادشاه در حماسه ملی ایران»، مجموعهٔ سخنرانی‌های نخستین جشن طوس، ۱۳۵۵، تهران.

- ایرج افشار: «قلم اندازهای سفر ژاپون» مندرج در مجلهٔ یغما، سال ۲۵ (۱۳۵۱): صفحهٔ

۵۶۷-۵۶۸ و عکس نسخه خطی در صفحهٔ ضمیمه آن، نیز در «بیاض سفر»، تهران ۱۳۵۴، ص ۱۱۵-۱۱۳

- تونو کورویانگی Tsuneo Kuroyanagi : «اعتقاد فردوسی به سرنوشت در شاهنامه» راهنمای کتاب، جلد ۲۵ شماره ۷-۱۵ (۱۳۵۷) ص ۵۷۵-۵۸۵.

نیز از همو «دربارهٔ شعر وارد شده به ژاپن» یادنامهٔ پرفسور گامو Gamó ۱۹۸۷ میلادی، توکیو، ص ۲۱۲-۲۲۳ (به ژاپنی).

جهانی خرمی با کس نماند
جهانی یادگارست ما رفتنی

فلک روزی دهد روزی ستاند
بمردم نماند بجز مردمی

گر در اجلم مسامحت خواهد بود
یعنی خلیف کرد دل من کبود (?)
روشن کنم این دیده بیدار تو زد
بدرود منست تو ز من بدرود

بر اساس یادداشتی که در حاشیه این سند به خط ژاپنی نوشته شده این اثر را کیوسی Kyósei یکی از راهبان ژاپنی از چین برای استاد خود میویه Myóe از راهبان بودایی معبد کوزان جی Kózan-Ji در شهر کیوتو فرستاده است.

تورو هاندا Tóru Haneda (۱۸۸۲ - ۱۹۵۵ میلادی) استاد فقید ژاپنی، که در باره تاریخ و تمدن و زبانهای کشورهای آسیای مرکزی، چین و مغولستان و ایران پژوهشهای بسیار دارد نخستین دانشمندی است که این سند را باز می‌یابد، او در معرفی آن در مقاله‌ای با عنوان «یک سند فارسی محفوظ در ژاپن» یادآور می‌شود که در سال ۱۲۱۷ میلادی راهبی ژاپنی موسوم به کیوسی Kyósei (۱۱۸۹ - ۱۲۶۸ میلادی) در سفر با کشتی از بندر زیتون^۳ با سه مسافر ایرانی آشنا می‌شود. گمان می‌کند آنها اهل هند باشند. از آنها خواهش می‌کند به یادگار به خط خود چیزی در کاغذ او بنویسند. یکی از ایشان دو بیت و رباعی یاد شده را می‌نویسد. راهب ژاپنی البته از آن نوشته و معنی آن چیزی در نمی‌یابد، اما چنین می‌پندارد که آن نوشته از ادعیه بودایی است. آن را با خود به ژاپن می‌برد و به استادش میویه Myóe که شیفته هند و فرهنگ هند بوده است پیشکش می‌کند. اما او نیز موفق به خواندن این ابیات نمی‌شود و آن را به معبد هوینچین Hóbenchi-in که از شعب معبد کوزان جی Kózan-Ji در کیوتو است می‌سپارد.

۲- استاد فقید مجتبی مینوی این رباعی را برای من چنین خواند.

جهان خرمی با کس نماند
جهان یادگارست و ما رفتنی

فلک روزی دهد روزی ستاند
بمردم نماند بجز مردمی

گر در اجلم مسامحت خواهد بود
یعنی خلیف گردد این چرخ کبود
روشن کنم این دیده بیدار تو زد
بدرود من از تو و تو از من بدرود

۳- در لغت‌نامه دهخدا درباره این بندر چنین آمده است: «بندر زیتون در نزد مؤلفین عرب و ایرانی در قرون وسطی نام شهر امروزی چانگ چئو Tchang Teheou بوده است که بندری است در چین شرقی بر ساحل دریای چین مقابل فرمز تقریباً به خط مستقیم پانصد کیلومتر در مشرق مایل به شمال کانتین و جزو ایالت فوکین Fo-kien امروزی است که این بندر در عهد مغول اهمیتی بس عظیم داشته است» (لغت‌نامه دهخدا، ص ۶۵۵)

- در دایرةالمعارف فارسی ذیل لغت «ساتن» درباره بندر زیتون گفته شده. «زیتون شاید نام عربی بندر تسوتینگ Tsuting (چوانچو حالیه در ایالت فوکین Fo-kien چین) بوده است که در قرون وسطی از بنادر مهم چین بوده است» (دائرةالمعارف فارسی، تهران، ۱۳۴۵، ص ۱۲۱۸).

جوانی جوی بالین ناماد

فکله روزگ دهم در روی سخنان

تجارتی با دجله ساسا و سنی

بهر مرد با الجوز در روی

کرد را حله مسامحه خواهد بود
روشن گیم این دیده بدیدار تو زرد
یعنی خلیف کرد در این کی بود
بدره دینست تو ز من بلرود

۱۴۰۲

توضیح: این شعر در سندی وانی
در کتاب بیستی از ویس و رامین
در صفحه ۱۰۰ آمده است.
تاریخ: ۱۳۰۲

این سند امروزه در مجموعه متعلق به اینن یامادا Einen Yamada در شهر کیوتو به یادگار مانده و در اختیار وارثش خانم میتوکو یامادا Mitsuko Yamada قرار گرفته است و از خزاین ملی ژاپن شناخته می‌شود.

درباره چگونگی قرائت بیت‌های یاد شده در این سند و شاعران آن، استاد تورو هاندا Tōru Haneda در مقاله خود که به سال ۱۹۱۵ میلادی نوشته است از قول محققی هندی موسوم به برکت‌الله یادآور شده است که یکی ازین ابیات از شاهنامه فردوسی است. من خود نیز درین باره از استاد دانشمند فقید مجتبی مینوی پرس‌وجو کردم. او نیز نسبت آن بیت را به شاهنامه فردوسی تأیید می‌کرد و آن را برای من چنین خواند:

جهان یادگارست (و) ما رفتنی
بمردم نماند بجز مردمی

استاد کورویاناگی نیز روایات دیگری ازین بیت را از نسخه‌های مختلف شاهنامه یافته و در مقاله خود یاد کرده است. اما بیت و رباعی دیگر ثبت شده درین سند تاریخی تا به امروز مجهول مانده بود، تا اینکه اخیراً من در کار ترجمه منظومه عاشقانه ویس و رامین به روایتی از بیت ناشناخته برخورددم و معلوم شد این بیت گمنام از داستان منظوم کهن فخرالدین اسمد گرگانی برگرفته شده است. توضیح اینکه در نسخه مصحح استاد مینوی و همچنین استاد محمد جعفر محبوب که مبنای کار من در ترجمه به ژاپنی است این بیت چنین آمده است:

بهار نیکوی بر کس نماند
جهان روزی دهد روزی ستاند؟

در حالی که در سند باز یافته در ژاپن این بیت چنین ثبت شده است:

جهانی خرمی با کس نماند
فلک روزی دهد روزی ستاند

با توجه به این واقعیت که روایت این بیت در سند محفوظ در ژاپن به هفتصد و هفتاد سال پیش باز می‌گردد، می‌توان از نظر تاریخی آن را درخور اهمیت دانست و نکته‌هایی را درباره آن یادآور شد:

*— نقل و ثبت این بیت از آثار ادبیات کلاسیک فارسی از مسافری ایرانی برای راهبی ژاپنی گویای دیرینگی روابط ایران با ژاپن است.

*— روایت و ضبط این بیت از داستان منظوم ویس و رامین در هفتصد و هفتاد سال پیش از مسافری ایرانی در سرزمینی دور دست نشان دهنده رواج و محبوبیت اثر جاودان فخرالدین اسمد گرگانی است، تا آنجا که ایرانیان برخی از ابیات آن را ازبر داشته و نقل می‌کردند.

*— قدمت سند محفوظ در ژاپن شاید بتواند صحت روایت این بیت ویس و رامین

۴- ویس و رامین: تصحیح مجتبی مینوی ۱۳۱۴، تهران، ص ۳۶۴.

ویس و رامین: تصحیح محمد جعفر محبوب ۱۹۵۹ میلادی، تهران، ص ۲۷۳.

ویس و رامین: تصحیح ماکالی تودوا - الکساندر گواخاریا، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹

را بر متن مصحح استاد مینوی و استاد محبوب مرجع دارد، بخصوص که در نسخه محفوظ در کتابخانه بادلیان اکسفورد و نسخه کلکته چاپ ۱۸۶۵ میلادی نیز «بهار خرمی» آمده است.

*— کسره اضافه را در قدیم گاهی به صورت «ی» می نوشتند و تلفظ می کردند. البته نشانه اضافه به این صورت در دوره های بعد از رواج افتاده و در لهجه اصفهانی امروز محفوظ مانده است، در «جهانی خرمی» آشکار است. ۵

۵— استاد محمد معین در کتاب «اضافه» به این نکته اشاره می کند و شعر زیر را از تاریخ سیستان شاهد می آورد:

همواره سری کار تو با نیکان باد / تو میر شهید و دشمنت ماکان باد!
— محمد معین: «اضافه»، ۱۳۴۱، تهران، ص ۲۸.

مشکل تشابه اسمی برای مؤلفان

چون ایران شناس نامور فرانسوی — ژیلبر لازار — در «آبستراکتا ایرانیکا» Abstracta Iranica (چکیده های ایران شناسی) شماره دهم (۱۹۸۷): صفحه ۳۹ کتاب «واژه نامه سیستانی» تألیف آقای ایرج افشار سیستانی را از من دانسته است، و بعضی از خوانندگان مجله هم گاه پرسشی در همین زمینه می کنند تا گریز یاد آور می شود که کتابهای زیر از تألیفات آقای ایرج افشار سیستانی است نه از نگارنده این توضیح.

— نگاهی به سیستان و بلوچستان (۱۳۶۳)

— واژه نامه سیستانی (۱۳۶۵)

— نگاهی به ایلام (۱۳۶۶)

— نگاهی به خوزستان (۱۳۶۶)

— مقدمه ای بر شناخت ایلهها، چادر نشینان و طوایف عشایری ایران (۱۳۶۶)
و این کتاب سال گذشته برنده جایزه هم شده است.

پس انتظار دارد فهرست نویسان کتابخانه ها (مخصوصاً خارج از کشور) به هنگام فهرست نویسی کتابها مراعات این نکته را بنمایند و همانطور که در فهرست نویسی مرسوم است دو همنام را با تاریخ تولد هر یک از یکدیگر مشخص سازند تا هر کتابی به مؤلف واقعی آن منسوب شود.

ایرج افشار